

ВЪВЕДЕНИЕ

„Астрономът и вещицата“ навлиза в свят, населяван от духове, в който почти всеки вярва в съществуването на вещици и на дявола. От 70-те години на XX век изследванията по вещерство се опитват да обяснят духовния климат в общества, които се изправят пред изключителни предизвикателства в разгара на гоненията от 1580 до 1650 г. Климатични промени водят до слаби реколти няколко години подред, когато извънредно студени периоди през зимата и пролетта са последвани от студени и влажни лета. Кеплер предсказва една от тези сурови зими, тази от 1595 г., и по-късно съобщава, че австрийските овчари се връщат по домовете си с премръзнали носове, които падат на парчета, щом ги избършат. Студените им крайници започват да гният и накрая те умират.¹ Градушките са толкова яростни, че унищожават не само реколтата и добитъка, но и кулите на църквите, и други сгради. Увеличаването на населението през XVI век прави ресурсите по-оскъдни и затруднява намирането на работа. Цените се вдигат, гладът се разпространява, чума и болести връхлетяват хората.

Всеки може да бъде въвлечен във вещерство. Това е чудовищна идея, която в някои райони започва да подкопава социалното доверие. Злина може да бъде причинена с докосване, както и чрез подаръци, които обичайно биват разменяни: ябълка, кейк или напитка. Вещерите може да са съседи, членове на семейството и приятели или домашни прислужници, заведени на шабат на събиране с дяволите за отпразнуване на превратна литургия. Картини от XVI век и сензационни писания популяризират

Албрехт Дюрер, ранно изображение на застаряваща вещица, която, седнала с гърба напред, язди коза и създава лошо време, офорт, ок. 1500 г.

Източник *Collection of The Museum of New Zealand
Te Papa Tongarewa, Wellington*

страховитата фигура на демоничната вещица като стара, завистлива и грозна жена с нейната метла, търсеща да атакува плодовитостта и бясно танцуваща на шабат.²

По-детайлно вглеждане ни позволява да проследим засилването на преследванията. Едно малко лутеранско графство, съседно на Вюртемберг, отбелязва първата по-голяма серия от над 60 екзекуции за вещерство между 1562 и 1564 г.* Силно обезпокоен, доктор на име Йохан Вайер изказва мнение, че вещиците са заблудени, често депресирани жени, нуждаещи се от подходящо медицинско лечение. Техният пакт с дявола (който той мисли като реален) е основан по-скоро на сила и страх, отколкото на равнопоставеност. Той не може да е обект на секуларно наказание. Загрижеността на Вайер е игнорирана в по-голямата ѝ част, когато Германия, заедно с други части на Европа, навлиза в дълъг период на слаби реколти между 1569 и 1575 г.³

Преследванията избухват между 1580 и 1599 г. Стотици са обвинени в католическия диоцез на Трир. Това е обширна област, в която само две реколти от последните години не са унищожени. Жертви стават значителен брой мъже и жени от широк социален спектър. Местният помощник на архиепископ Петер Бинсфелд става първото духовно лице след Хайнрих Кремер, автора на прочутата *Hexenhammer* от 1486 г., което създава актуален практически наръчник със съвети как да се структурират разпитите чрез насочващи въпроси за шабат. Според Бинсфелд донос от човек, който е намерен за виновен, оправдава мъченията на всички заподозрени, посочени от него. Процедурата води до масови процеси.⁴

По същото време Жан Буден, съвременен френски политически мислител, енергично полемизира с Вайер, като твърди,

* Тази територия се наричала Визенщайг. Скептици подновиха и доразвиха по-ранни възражения. Страсбургският проповедник Гайлер фон Кайзерберг написал през 1508 г., че вещиците мислят, че сънищата им са истина. Източник №71 в: Wolfgang Behringer, ed., *Hexen und Hexenprozesse in Deutschland* (Munich: Deutscher Taschenbuch Verlag, 1988), 113–14.

че вещиците са опасна секта, организирана от мъжки господари магьосници. Изгарянето на вещици за Буден е политика в действие за спасяване на страната.*.⁵ Сега вещици започват да се преследват и в графство Лорен. Обществените обвинения водят до 300 процеса за вешерство във всяко от десетилетията между 1580 и 1630 г. Смайващи 80% от тези процеси завършват със смъртна присъда. Един главен обвинител защитава тезата, че материалите по неговото дело доказват „извън всякакво съмнение“, че жени и мъже могат ефективно да се нараняват взаимно чрез диаволични практики.⁶

Двайсет години след началото на тези масови екзекуции ерудиран йезуит на име Мартин дел Рио представя един от демонологичните трактати, оказали най-силно влияние. Неговите „Изследвания в магията“ (1600) са не само необикновено обширни, но включват и ужасяващи анекдоти. Един от тях умело пресъздава как десетмесечната дъщеря на един лекар за малко не умряла, понеже някой поставил в нейната люлка „инструменти на зла магия“, като кости и семена от кориандър. Докато мъжът на два пъти се обръщал към екзорсист, съпругата му заподозрела, че поради „хубостта на скъпата им дъщеря, причина може да е завистта или отровната магия на някоя стара жена“. Рио дава живо описание на срещите по време на шабат и подобно на Бинсфелд и Буден напомня на по-мекушавите съдии, че Бог им е отредил да изкоренят злата армия от вещици.⁷

Не всеки в Европа е съгласен с такива войнствени възгледи. Растящият брой на процесите след 1590 г. води до яростни дебати в Бавария по въпроса дали е необходимо и справедливо да се екзекутират вещиците и да се задържат тези, за които те донасят. Много от обвинените жени смело се отказват от показанията си (които обикновено биват изтръгнати с мъчения). Някои заявяват, че сам Бог се обръща срещу онези, „които искат да ги превърнат във вещици“. Съществува голяма неяснота относно това

* Трактатът на Bodin, 1580, *De la démonomanie des sorciers* е преведен на немски шест години по-късно и оказва значително влияние на немските магистрати.

дали вещиците наистина могат да причинят зло, да променят външния си вид и да летят на метла, или са просто заблудени.⁸

Водещите теолози в лутеранския Вюртемберг следват кохерентен възглед: Катарина и Йоханес Кеплер през целия си живот слушат, че градушките, земетресенията, светкавиците, студовете, наводненията и гладът са по-скоро част от ужасяващото, провиждащо наказание на Бог, отколкото дело на вещици. Християните трябва да разсъждават върху небесните знаци, като взимат под внимание собствените си грехове и показват покаяние. Непосредствено след опустошителната буря, ударила лозята и житната реколта през май 1613 г., тюбингенският предсказател Йохан Георг Зигварт предупреждава хората, че ако те се покаят за греховете си, строгият и грижовен Бог ще простре над тях милостта си, така както Слънцето следва дъжда. Защо, пита Зигварт, Бог, като върховен господар на Вселената, допуска вещици? Той просто е надхитрен от дявола, този „бърз експерт по природните въпроси“, който е способен да предскаже кога Бог се кани да накаже хората. Тогава дяволът нарежда на неговата раздражена шайка от вещици да забърка своите отвари и мазила. Това поражда у тези объркани жени представата, че техните собствени диаволични практики могат да причинят природни катастрофи.^{*,9}

Макар лутеранските пастори да вярват, че вещиците все пак заслужават да бъдат екзекутирани заради техните злоумишлени *намерения* (повече заради това, отколкото че нанасят някаква вреда), те са склонни да предупреждават, че сам Бог съвсем безгрешно ще раздели зърното от плявата в деня на Страшния съд. Тюбингенските професори по право се съгласяват. Като резултат от този предпазлив подход вюртембергските светски съдилища разпитват и преследват само 600 жени и мъже по обви-

* Проповедите на Йохан Георг Зигварт са представителни за жанра. Кеплер следва неговото учение за провидението, което в Университета на Тюбинген е подкрепено от неговия професор Якоб Хеербранд, вж. Carlotte Methuen, *Kepler's Tübingen: Stimulus to a Theological Mathematics* (Aldershot: Ashgate, 1998), 57.

нения във вешерство от 1560 и 1750 г. и екзекутират около 197 жертви; числа, които са значително по-малки в сравнение с 3200 вещици, екзекутирани в останалите 350 територии, които съставят Югозападна Германия между 1561 и 1670 г.¹⁰

Много от екзекуциите идват с четвъртата голяма вълна от процеси в Германия по време на десетте години на покачване на цените между 1607 и 1617 г., поредица от гонения, която ще погълне и семейство Кеплер. Особено драматично е, че през това десетилетие в миниатюрната германска католическа територия Елванген са назначени за постоянно двама екзекутори със специфичната задача да измъчват и горят стотиците вещици. Елванген се намира на по-малко от 100 километра от мястото, където живее Катарина Кеплер. Почти 300 жени и мъже са екзекутирани като вещици и вешери между 1611 и 1612 г. Членове на семействата от мъжки и женски пол са преследвани по подозрението, че това може да е наследствено престъпление.* Тези масови убийства показват, че спиралата на слуховите, доносите и мъченията излиза извън контрол. Дори във Вюртемберг, който е общо взето предпазлив, някои обвинения изглеждат твърде очевидни, за да бъдат игнорирани.

Когато човек реконструира в детайли казуса Катарина Кеплер, животът в лутеранското херцогство и малките му градове се разгръща като под увеличително стъкло. Случаят Кеплер се числи към най-добре запазените процеси за вешерство в Германия. Поради въвличането на известния ѝ син в градския архив се съхраняват два големи пакета с документи още от момента на

* Те паднали жертва на принц глава на орден, който бил контрареформатор и скоро щял да стане принц епископ, който пламенно вярвал в своята битка срещу злото. Някои от обвинените признали пакт с демоните само за да избегнат мъченията; за списък на обвинени мъже и жени вж. източник №166 във: Wolfgang Behringer ed., *Hexen und Hexenprozesse in Deutschland* (Munich: Deutscher Taschenbuch Verlag, 1988), 252.

откриването им през 1820 г. В допълнение към това общината, в която живее Катарина, е изключително добре документирана. Затова можем да проследим с голяма точност света около нея с неговите вярвания. Това включва разбиране за нещата, значими за всеки по това време: как обикновените хора изкарват прехраната си, с какво се хранят, как отглеждат децата си, към какво се стремят, как решават конфликти, как създават идеи за свръхестественото или как приготвят лекарства. Никой тук не страда от необяснима колективна „мания“, нито пък населява „Фройдистки Дисниленд“, както твърди един коментатор. Нито пък съществува някакво доказателство, че местните съдии „не разбират науката на Кеплер“ и на свой ред, както предлага единствената книга на английски по този въпрос, „допълват техните предразсъдъци с църковни догми, лутерански и католически, за да повдигат аргументи срещу майка му“. Тези аргументи са историческо откритие.¹¹ Богати архивни източници, включващи други процеси за вешерство, разкриват пред очите ни панорама на ранния модерен живот, включително една от неговите най-мъчителни драми. За историка е възможно да запита как Катарина прави избор и как възприема семейството и общността си, вместо да разчита на преценката на други хора за нея, дори на тази на известния ѝ син. Повечето модерни изложения представят Катарина Кеплер или в ролята на героична жертва, или на злодей. Някои дори намекуват, че тя наистина приличала на вещица. Надявам се, че читателите ще се усъмнят във всяка от тези присъди, когато стигнат до края на книгата, и ще разберат кои части от документите лежат зад тях.

Разкриването на живота и процеса на Катарина означава да променим нашите представи за самия Кеплер. Ще бъде доста ограничаващо, ако разглеждаме Кеплер като шампион на рационалното мислене, което механизира Вселената. Всъщност нашето изчистено разграничаване между рационално и ирационално, религия и магия замъглява какво означава за него и за много от съвременниците му знанието за хората и природата. Това

на свой ред обяснява връзките между някои от неговите идеи и тези на майка му.

И двамата вярват, че човек може да усети в тялото си това, което се случва с живото дърво или звездите; защото микро- и макрокосмосът, човешката природа, светът на растенията и Вселената са взаимосвързани. Преди всичко светът винаги е бил творение на Бога и Кеплер черпи вдъхновение от вярата си, че природата и дори човешкият инстинкт може да разкрие следи на Бог като неин създател. Така астрономът обожава снежинките заради регулярността и стабилността на хексагоналните клетки, от които те са изградени, и дори описва деца, които наблюдава, докато надуват сапунени балони в почти свършени сфери. Той свързва Земята с раждаща жена – тя дава живот на свършени геометрични кристални форми, които хората могат да откриват за свое удивление. Бог не само е създал функциониращия часовников механизъм на вселената, но и един учудващо хитър и забавен свят, на който да се дивим. Той е дал на всички хора инстинкта да репродуцират миметично и с удоволствие някои от регулярните му черти. Стъпките на танца и музикалните композиции повтарят модели, извлечени от геометрията, които са открити от хората, защото са създадени по Божие подобие. Музикалните октави докосват дори „неграмотните“ маси.* Следователно хора от всяко социално положение, пол и възраст имат в себе си възможност да разбират и участват в жизнените принципи на Божиата вселена. Всички човешки същества, пише Кеплер, са „малки петна прах“, носещи в себе си образа на Бога, и продължават делото на Божието творение.¹²

Кеплер се застъпва за множество от идеи, в които институцията на демоните и опонентите на християнството не получава почти никакво внимание. Подобно на майка му, нищо не може

* През 1605 г. Кеплер отбелязва, че отхвърля общоприетите думи „Мразя обикновените хора и ги държа надалеч“, както и арогантните твърдения на много алхимици, че тяхното ексклузивно знание било „запазено за децата на мъдростта“. *KGW*, vol. 15, 182; Caspar, van Dyck, *Kepler in seinen Briefen*, to Herwart, 28.3.1605, 225; макар връзката му с обикновените хора в действителност да била по-амбивалентна.

да накара Кеплер да мисли живота си като намиращ се в естествена връзка със сатаната или вещиците (за които някои хора вярват, че вилнеят яростно в загниващия свят), независимо пред какви трудности се изправя. По-скоро той вярва, че светът е във вечен процес на създаване и обновление, което позволява да се движим към красота и съвършенство.¹³ Сатаната остава далеч по-абстрактен агент на „дисонанса“. Кеплер не оставя съмнение, че той преди всичко е заинтересован да идентифицира естествените причини, или кое прави хората зли, вместо да обяснява всичко през действията на Бога или дявола.¹⁴

Запленен от космическите съзвездия, през 1606 г. Кеплер публикува трактата *De Stella Nova*. Той размишлява върху неотдавнашната супернова, която разглежда като нова звезда. Значимостта на тази звезда е в това, че тя се появява недалеч от сближаването на Марс, Юпитер и Сатурн в знака Стрелец. Кеплер ентусиазирано представя епохата, в която живее, като позитивно повлияна от това специално разположение на планетите. Вселената отвъд Луната и планетите е безмълвна. За разлика от автоматичните часовници, на които той се възхищава заради тяхната регулярност в действието, но които критикува за невъзможността им да отразят промяната, светът на Господ може да бъде динамичен, изненадващ, илюминиран и разнообразен, ако хората продължават да реагират положително на възможностите на своето време.

Трактатът на Кеплер е основан на допускането, че земята е жив организъм и че много от нейните реакции могат да служат за сравнение с това, което се случва в небесата. Той вярва в спонтанното създаване на земята, така че някои растения и животни например могат да се самогенерират от блата и загниваща материя като видоизменени и по-висши форми, вместо да се развиват от семена или яйца. Изпотяването на дърветата се превръща в гъсеници с изкусни форми на телата, това на жените (за които се вярва, че са хуморално по-влажни) – в различни видове бълхи, излишъкът на води – в нови морски чудовища, излишъкът на земя – в „необикновени насекоми и пеперуди“. Новата звезда, обяснява той, означава по подобен начин, че небесата се изчист-